

Parleri iz Praga na zagrebačkom Gradecu: DA ili NE?

Dr Anđela Horvat
dopisni član Odjela za likovne umjetnosti JAZU,
Zagreb

Originalan znanstveni rad

U Peristilu br. 22. štampan je rad prof. dr Nade Klaić: *Johannes lapicida parlerius ecclesie sancti Marci*. O čemu ona u njemu piše? Osim o ovoj temi koja je označena u naslovu, obrađuje općenito lapicide i parlere na Gradecu kraj Zagreba u 14. i u 15. stoljeću. Kako u građi o njima ima podataka koji izravno spominju gradsku crkvu sv. Marka, ona se opširnije zadržala i na pitanjima oko te crkve, odnosno njezina portala. U vjeri da dotadašnji rezultati oko tog pitanja nisu zadovoljavajući, ona pokušava — kako sama kaže — da kao »čisti« historičar pridonese svoj obol raspravi o crkvi i o portalu sv. Marka. Budući da sam svojevremeno u toj polemici i ja dala svoje mišljenje, koje se ovdje ne usvaja, smatram potrebnim da se tim povodom ponovno osvrnem na ta pitanja, osobito što se tiče samoga portala.

Da diskusija bude olakšana, navest ću u nekoliko točaka, ono na što se kanim osvrnuti. Nada Klaić u svojem radu iznosi:

1. dosadašnja mišljenja o portalu crkve sv. Marka: Ž. Jirouška, Lj. Karamana, F. Buntaka i A. Horvat (p. 45—46);
2. povjesničarima umjetnosti upućuje pouku o metodološkim propustima; iznosi da su bez upotrebe poznatog izvornog materijala stilske analize domišljanja (p. 46);
3. nije svejedno jesu li zagrebački odnosno gradečki parleri izrađivali portal, ili su to radili praški majstori! A izvorni će materijal nedvojbeno pokazati da se radi o čovjeku koji je u nas živio i radio (p. 46);
4. prikupila je podatke koje daje izvorna građa za lapicide i parlere i izvršila analizu te građe za razdoblje od g. 1355 do g. 1468 (p. 47—50).
5. među njima izdvaja *Ivana parlera*; smatra da je on nadglednik radionice na Gradecu (1364—1377); pripisuje mu portal i pregradnju crkve sv. Marka (p. 50—51);
6. dolazak *Ivana parlera* na Gradec iz Njemačke tumači se tako da je u tome posredovala Margareta žena hercega Stjepana (p. 52);
7. tridesetgodišnja historiografija o razvitku srednjovjekovne slavonske umjetnosti nije zabilježila neki veliki napredak.

Citirajući mišljenja najpoznatijih stručnjaka za »parlersku problematiku« (E. Cevca, J. Homolke, A. Kutala i dr.), koji su prihvatili njezino uvjerenje da je portal crkve sv. Marka u Zagrebu izvela grupa majstora koji su raspolagali iskustvima praške parlerovske plastike početkom XV. st., dr Anđela Horvat opovrgava mišljenje dr Nade Klaić, povjesničarke, koja je na temelju otkrivenih arhivskih podataka pregradnju pomenute crkve, kao i izradu portala sa skulpturama, pripisala Ivanu parleru, nadgledniku radionice na zagrebačkom Gradecu. Njegova je aktivnost dokumentirana u vremenu od 1364. do 1377. godine. A. Horvat smatra da su kod atribuiranja umjetničkih djela djelotvornije stilske analize nego nedovoljno rječiti arhivski podaci od kojih je pošla dr. N. Klaić, smatrajući istraživačke metode povjesničara umjetnosti »domišljanjima«.

Ne ulazeći u ostala izlaganja, to bi bili momenti na koje ću se osvrnuti kratkim objašnjenjima, jer kušaju pobiti moju atribuciju portala sv. Marka praškim Parlerima. Pođimo redom.

ad 1.

Dosadašnja mišljenja o portalu ukratko su ova: Ž. Jiroušek povezo je plastiku portala s južnonjemačkom portalnom plastikom Augsburga i Gmünda.¹ Lj. Karaman bez posebne analize — prilikom osvrta na sve ono što se dotad pisalo o srenjovjekovnoj umjetnosti današnje sjeverne Hrvatske — prihvatio je Jiroušekovo mišljenje da su plastike portala odraz južnonjemačke gotike iz druge polovice 14. st, a nadodaje da je sam okvir portala nastao potkraj 15. stoljeća.² O mojem prilogu toj raspravi N. Klaić kaže: »Vrlo podrobnom analizom skulpture i arhitekture — ali na žalost bez upotrebe izvornog materijala — Horvatova odbija dotadašnja mišljenja«. Zatim kaže da ona odbija dotadašnja mišljenja, jer je uvjeren da joj je stilska analiza dala dovoljan oslonac za sasvim drugačije mišljenje, pa zaključuje da su arhitektonski dio portala te kipovi koji s njime čine sastavni dio cjeline zajedno nastali početkom 15. stoljeća pod utjecajem praške Parlerove radionice.³ Nadodaje: »Dakako, ona nije mogla posve isključiti južnonjemački utjecaj, ali ga je dovela na Gradec preko praških Parlera«. Na to primjećujem da je N. Klaić tu zaboravila navesti bitno, a to je da sam napisala imajući svakako na oku i Gmünd, da je portalu time bio određen djed, a ne otac.⁴

¹ Ž. Jiroušek, *Pregled razvoja likovnih umjetnosti u banskoj Hrvatskoj od XII do kraja XVIII stoljeća*, Naša domovina, sv. 2, Zagreb 1943; str. 691.

² Lj. Karaman, *O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji*, Historijski zbornik I, Zagreb 1948, p. 106, 113. i II. 1950, p. 136, 143—5, 156.

³ A. Horvat, *Odras praškoga Parlerovog kruga na portalu crkve sv. Marka u Zagrebu*, Peristil 3, Zagreb 1960, p. 13—32. Napomena: Naglašavanje pojedinih riječi u ovom radu navedeno je onako kako je to u svom članku označila N. Klaić.

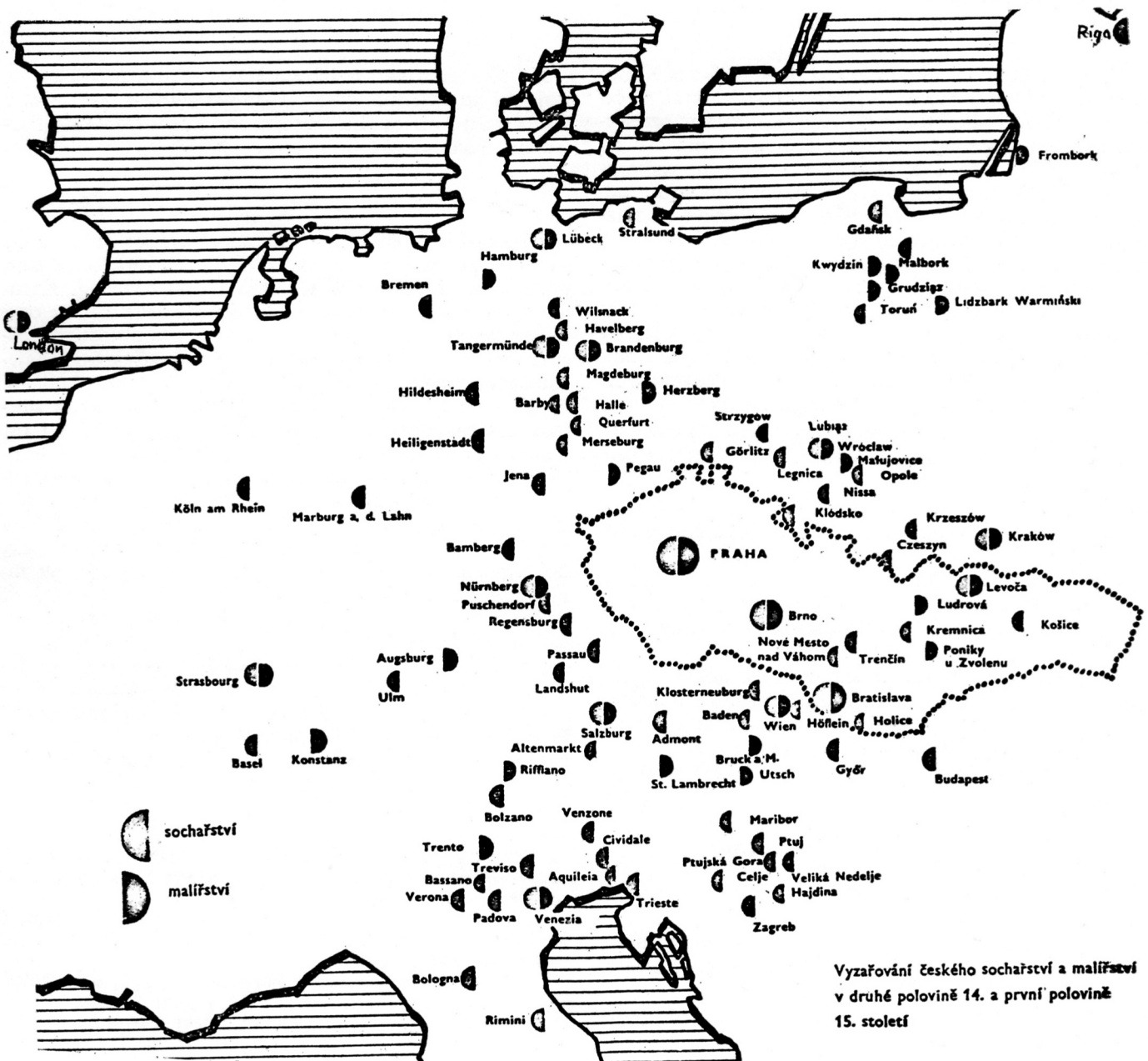
⁴ O. c, p. 18.

Te rezultate prihvatio je F. Buntak i dopunio historijskim izvorima, te misli — kaže autorica — da i oni dokazuju kako je A. Horvat imala pravo. Samo u bilješci donosi N. Klaić Buntakov zaključak da je Horvatova dokazala »kako se i solidnom, savjesnom stilskom i stručno-naučnom analizom može doći do točnih i stvarnih rezultata« (n. dj. str. 73), na što dodaje »s čime se ne bismo u konkretnom slučaju mogli složiti«.⁵

⁵ N. Klaić, *Johannes lapicida*, p. 45, bilješka 4.
F. Buntak, *Da li su praški Parleri klesali srednjovjekovni portal Sv. Marka u Zagrebu?* — Iz starog i novog Zagreba, III, Zagreb 1963, p. 73.

Prije dvadeset godina štampan je moj tekst, pa da vidimo kako je dosad izdržao taj vremenski raspon. To je potrebno iznijeti, jer naša javnost nije upoznata s time kako je primljeno atribuiranje portala da je pod utjecajem praških Parlera. Stoga evo nekoliko mišljenja. S tom se atribucijom potpuno slaže naš najbolji parlerovac E. Cevc, kako u svojem pismu, tako i onom prilikom kad obrađuje parlerske utjecaje na slovenskom području. On npr. vidi u slovenskoj građi gmindske uzore na *Marijinu kipu* iz Zdola uspoređujući ga s kipovima portala *Sv. Marka*, ali izričito kaže da je tu već bio odlučujući praški stilski stupanj.⁶

1 Karta rasprostranjenosti češkog kiparstva i slikarstva u drugoj polovini 14. i prvoj polovini 15. stoljeća (iz knjige: *Česke umeni goticke 1350—1420*. Izdanje: Academia, Praha, 1970.



Vyzařování českého sochařství a malířství v druhé polovině 14. a první polovině 15. století

A sada da vidimo što kaže najbolji poznavalac srednjoevropske umjetnosti razgranjene obitelji Parlera sveuč. prof. dr. Albert Kutal. Iz njegove podulje recenzije o portalu koju je tiskala Čehoslovačka akademija u Pragu izdvajam u prijevodu samo ono što je za dalje izlaganje u ovom času bitno. On piše: »Istraživanja posljednjih godina utvrdila su da je krug utjecaja praške parlerovske skulpture bio bitno širi nego što se do sada pretpostavljalo. Njegovi su tragovi bili otkriveni u Mađarskoj i Sloveniji. Horvatova je otkrila takve tragove u Hrvatskoj. Već ranije ona se osvrnula na parlerovske konzole u zagrebačkoj katedrali (Skulptura Parlerovog kruga u zagrebačkoj katedrali, 1959), a sad je raspoznala odraz takve vrste također na južnom portalu crkve sv. Marka u Zagrebu. Parlerovski elementi bili su u njegovu skulptorskom ukrasu poznati već prije, jer su ih Ž. Jiroušek i Lj. Karaman izvodili iz Švapskog Gmünda i Augsburga. Horvatova precizira to pitanje dovodeći zagrebački portal u vezu s praškim središtem, dokazujući u isto vrijeme da je — s iznimkom baroknih dodataka — čitav iz istog doba. Prepuštajući doduše, njegovu vezu s Gmündom, nalazi ipak na njemu također i napredne crte, koje imadu paralelu u Pragu«. U Kutalovu zaključku piše i ovo: »Njezinim je rezultatima utvrđeno da je zagrebački portal nastao na početku 15. stoljeća od ruku nekoliko majstora koji su raspolagali iskustvom praške parlerovske škole«. I dodaje: »Uistinu tu se radi o krugu praške i parlerovske plastike, dakako znatno transformirane i nejedinstvene u kojoj se miješaju prilično konzervativni i napredni elementi«⁷.

Ne mogu a da ne kažem tko me je prvi upozorio na taj tekst. To bijaše upravo moj dotadanji najžešći ali časni protivnik u tom pitanju dr. Ljubo Karman, kojega je tek Kutalova recenzija uvjerala da je moja atribucija s utjecajima praških Parlera bila ispravna. Štoviše! On mi je pomogao pri prijevodu Kutalove recenzije, koja nije bila u prilog njegovim izlaganjima. On je pos-



2 ZAGREB, portal župne crkve sv. Marka, Detalj: Kristova glava

tupio onako kako nas je učio, tj. da nije bitno ima li pravo X ili Y, jer da su važni argumenti koji su bliži znanstvenoj istini.

Nakon Kutalove recenzije u inozemnoj literaturi smatra se da je *portal crkve sv. Marka* nastao u dodiru s praškim Parlerima. Da je doista tako, navodim, među ostalim, samo ove dokaze. U omašnom svesku Praške akademije o češkoj gotičkoj umjetnosti 1350—1420. sveučilišni prof. Jaroslav Pešina s Jaromirom Homolkom u članku *České země a Evropa* donosi izvanredno poučnu kartu, na kojoj je prikazano zračenje češkog kiparstva i slikarstva u drugoj polovici 14. i prvoj polovici 15. stoljeća od Londona do Rige i Sibiu, te od Lübecka do Zagreba (vidi kartu). Uz Bolognu i Rimini u Italiji najjužniju točku tih utjecaja označava u ovom dijelu Evrope Zagreb. Taj je znak na karti popraćen u prijevodu riječima: »U Hrvatskoj spada u krug parlerovskih utjecaja Zagreb: konzole katedrale i južni portal crkve sv. Marka. (Horvatova tu pretpostavlja i doticaj s praškom radionicom.)«⁸ U tu kartu još nisu bili uneseni ostali lokaliteti u Hrvatskoj sa spomenicima na kojima je ta-

⁶ U pismu koje sam primila od E. Cevca — koji me upozorio na parlersku problematiku kod nas — 27. II. 1961. onom prilikom kad je primio netom izašli separat o portalu Sv. Marka, on piše, među ostalim: »Iz vsega srca Ti čestitam k lepemu in prepričljivemu rezultatu! Zelo pravilno si poudarila zlasti vzporednost s tynsko cerkvijo, saj se ta res kar sama ponuja. Če bi upoštevala še njene detajle, bi najbrž našla še to in ono, kar bi podprlo Tvojo tezo (n. pr. zlasti figuri na baldahinu v notranjosti iz zagrebški sv. Pavel itd.). O kipu iz Zdola vidi E. Cevc, *Srednjeveška plastika na Slovenskem*, Ljubljana 1968, p. 96. »Toda v Zagrebu je odločila že praška stilna stopnja«.

O jakim parlerovskim odrazima u Budimu i u Zagrebu na katedrali i na portalu crkve sv. Marka s manje direktnog oslonca na Prag od onoga što je ostvareno u Hajdini i na Ptujskoj gori E. Cevc govori u publikaciji *Gotsko kiparstvo*, *Ars Sloveniae*, Ljubljana 1967, p. XV. Slično o tom piše E. Cevc i u Enciklopediji likovnih umjetnosti 3, Zagreb 1964, natuknica *Parler*, p. 633, no N. Klaić je ipak za to da Ivan Parler dolazi iz Njemačke (v. p. 52).

⁷ Albert Kutal, »Tri příspěvky k dějinám české gotické plastiky, Umění, časopis Ústavu pro teorii a dějiny umění Čsasko-slovenské akademie věd. ročník X, Praha, 1962, 1, p. 106—109. U zaključku: »Vskutku tu jde o oblas pražské parlerovské plastiky, značně uz ovšem transformovaný, a nejednotný, v němž se msi prvky dosti konzervativní s pokročilými«.

⁸ J. Pešina — J. Homolka, *České země a Evropa*, u knjizi *České umění gotické 1350—1420*. Academia Praha, 1970, p. 41: »V Chorvatsku patří do okruhu parlerovského vlivu Zagreb: konzoly katedrály a jižní portál kostela sv. Marka. (Horváthová tu předpokládá i dotyk s pražskou huti)«.



3 PRAG, glava kralja Karla IV. s tornja nad Vltavom



4 PRAG, glava kralja Vaclava IV. s tornja nad Vltavom

kođer uočen odraz umjetnosti praških Parlera kao što su *Medvedgrad, Nedelišće, Ilok ili Gornja Plemenščina, pa Mihovljan kod Čakovca, Lepoglava, Bijela i Trški Vrh*.⁹

U g. 1979. održana je u Kölnu velika izložba parlerovske umjetnosti. U katalogu izložbe sveobuhvatno je prikazana golemo djelatnost Parlera u evropskoj umjetnosti. Unutar teksta »*Meister Peter geht nach Prag*« nailazimo i na ovaj tekst: »*Mitglieder seiner näheren und weiteren Verwandtschaft sind an fast allen grossen Kirchenbauten Mitteleuropas beteiligt: Köln, Strassburg, Freiburg, Basel, Ulm, Augsburg, Nürnberg, Wien, Buda, Agram, Mailand. Einige dieser Bauten sind sogar ganz entschieden von Mitgliedern der Parler-Sippe geprägt worden*«. Prema tome i tu se usvaja veza: P r a g - Z a g r e b. Hrvatska se spominje unutar srednjovjekove Ugarske.

I nakon što se navode veze: Karlo IV, Prag — sin Sigismund, Višegrad, Budim, slijedi tekst: »*So lassen sich gegen 1400 auch parlerische Gestaltungen in Baukunst und Bildhauerei nachweisen. Wahrscheinlich sind sogar Mitglieder der berühmten Familie eingewandert; so war im kroatischen Zagreb (Agram) wahrscheinlich bis etwa 1430 ein Sohn Peter Parlers am Bau der Katedrale tätig*«. Tu se, dakle, iznosi mišljenje da je vjerojatno čak jedan sin Petra Parlera radio do o. 1430. na gradnji zagrebačke katedrale. Ta je misao preuzeta od E. Cevca, koji se u novije vrijeme u nekim detaljima u vezi s *crkvom sv. Marka* razlikuje od mojih konstatacija, no ipak u inozemnoj publikaciji iznosi i ono što je u ovom času najbitnije, tj. da su crte lica Kristova (Sl. 2) na portalu u Zagrebu uistinu slične Karlu IV (Sl. 3) i Vaclavu IV (Sl. 4) s mosta na Vltavi u Pragu (što je teško pomiriti s nekim drugim njegovim navodima), te da plastike na zagrebačkoj katedrali uistinu ovise o Parlerima u Pragu.^{10a}

⁹ O tom A. Horvat, *Drvena gotička Madona iz Brinja*, Peristil 16/17, Zagreb 1973—74; ista, *Osvrt na parlerovsku radionicu u Zagrebu i njezine odraze u sjevernoj Hrvatskoj*, rukopis dovršen g. 1977, predan za štampu u »*Iz starog i novog Zagreba*« 6; Zorislav Horvat, *Profilacije gotičkih svodnih rebara*, Peristil 12—13, Zagreb 1969—70, p. 47. — Z. Horvat, *Benediktinski samostan u Bijeloj*, Peristil 22, Zagreb 1979, p. 55—66.

¹⁰ Die Parler und der schöne Stil 1350—1400 — Europäische Kunst unter den Luxemburgern, Führer zur Ausstellung von Uwe Westfeling, Köln s. a. (1979), p. 64. i 158.

^{10a} Europäische Kunst unter den Luxemburgern, Die Parler und der Schöne Stil (1350—1400), Sep. E. Cevc, Slowenien, Kroatien, p. 441—450.. Iz knj. *Handbuch zur Ausstellung des Schnüngen-Museums in der Kunsthalle, Köln 1978*.

ad 2.

Oko dvadeset godina nitko nije pismeno osporavao utjecaje praških Parlera u Zagrebu i na Gradecu. Sada taj usvojen rezultat ne prihvaća N. Klaić. Koji su je razlozi na to naveli? Glavni su joj razlozi metodološki propusti, jer da je jedini ispravni i naučno opravdan postupak u rješavanju problematike oko *Sv. Marka* morao početi izvornim materijalom. On jedini, kaže ona, ne podliježe subjektivnoj ocjeni istraživača kao što je to slučaj prečesto pri stilskim ili stručno-naučnim analizama spomenika. Trebalo je, kaže N. Klaić, poznatim izvornim materijalom provjeravati svoja domišljanja! Stilske analize, bile ne znam kako savjesne, mogu zavesti, jer ovise isključivo o znanju i osjećaju istraživača (p. 16). Pred nama je, dakle, mišljenje historičara koji nema povjerenje u metodu rada autonomne discipline povijesti umjetnosti, jer stilsku analizu nazivlje domišljanjem. Bez domišljanja, dakako, teško pomićemo naprijed naše spoznaje, ali one treba da budu temeljite, konstruktivne tako da vode do uvjerljivih rezultata. U svom dugogodišnjem radu, koji je urodio značajnim rezultatima, N. Klaić mnogo je obrađivala područje uz Jadransko more za koje u srednjovjekovnoj historijskoj građi ima mnogo podataka ne samo o događajima, prilikama, ličnostima nego podosta i o pojedinim spomenicima. Ona u svom radu stalno podvrgava kritici tekstove na koje nailazi u historijskoj građi. Zamišlja da i historičar umjetnosti mora slijediti metodu od izvora k spomeniku. Uistinu mnogo je radova o spomenicima, napose u Dalmaciji, nastalo tako da je građa o nekom objektu dala poticaj da se obrađu-

je, a ipak u tim slučajevima slijedi analiza i samog spomenika.

Nema sumnje da historijski izvori dobro dolaze da pomoću njih — koliko je moguće — provjeravamo rezultate pri istraživanju pojedinih objekata. Ali mora li njih povjesničar umjetnosti prvenstveno konzultirati? Pokazalo se u premnogim slučajevima da su historičari umjetnosti došli do rezultata trajne vrijednosti, a da uopće nisu imali nikakva uporišta u historijskim izvorima. Mogli bi se, dapače, upitati koliko postotaka naših spomenika — osobito onih s područja srednjovjekovne Slavonije — ima sreću da o njima postoje bilo kakve vijesti, eventualno osim onih da tada i tada uopće postoji, a kamo li da postoje iscrpni podaci? Pa ipak njihovo istraživanje kadro je da povoljno kreće naprijed (o čemu bi mogli pisati i pozvaniji od mene), iako N. Klaić u to sumnja, sudeći po uvodnim riječima svojega članka, o čemu će još biti riječi pod točkom 7. Prosudimo sami je li ispravniji put da dademo prednost pisanim izvorima, koji su ponajčešće — ako su uopće tu — škrti i oskudni, ili samome spomeniku o kojem je riječ. A upravo se to desilo inače iskusnom istraživaču N. Klaić, da prilikom ovog raspravljanja zanemaruje sam spomenik o kojem je riječ. A on kao prvorazredni izvor govori, dakako, kudikamo više od oskudnih, slučajno očuvanih historijskih izvora. Ona, naime izričito kaže: »*Ne želim se upuštati ni u kakve stilske analize crkve sv. Marka*« (p. 51.) Dakle o spomeniku, koji stoji pred nama, a bez njega! Prosudimo sami može li ovakvo stanovište voditi u pozitivne rezultate. Nije, dakle, začudno da otklanja mišljenje o portalu do kojeg se došlo metodom povijesti umjetnosti. Negira ga i s još jednog razloga, a taj je da portal raz-

5 ZAGREB, unutrašnjost gotičke župne crkve dvoranskog tipa





6 PRAG, kraljevska palača na Hradčanima (o. 1400)

matra izolirano. A treba ga neizostavno promatrati kompleksno. Komparacijama s ostalim spomenicima dolazimo do toga da *crkvu sv. Marka*, kao i njezin portal, moramo lančano povezati ne na temelju historijskih izvora, nego na temelju stilske analize ne samo sa zagrebačkom katedralom nego i s ostalim spomenicima koji su nastajali pod utjecajima praških Parlera npr. u Sloveniji, u Budimu i Beču, kao i sa spomenicima u ostalim nekim lokalitetima, označenim na priloženoj karti. Sve me to, dakle, sve više uvjerava da je atribucija: *veze s praškim Parlerima* postavljena prije dvadesetak godina s temeljitim argumentima bila ispravna i da sam je samo s malim dopunama mogla nedavno ponovno tiskati kao kritiku u lancu suvremenih srednjoevropskih spomenika¹¹.

ad 3.

N. Klaić piše i ovo: »*Za nas nije i ne može biti svejedno da li su zagrebački odnosno gradečki parleri izrađivali portal, ili su to radili praški majstori! A izvorni će materijal nedvojbeno pokazati da se radi o čovjeku koji je kod nas živio i radio. Dakle, novi rezultati do kojih smo došli isključivo na osnovi sačuvane izvorne građe ispravljaju domišljanja o neposrednom praškom utjecaju na radionicu u Sv. Marku (p. 46)*«. Takav stav lokalpatriotizma za drugu polovicu 14. stoljeća negira majstore koji dolaze s iskustvima iz

¹¹ A. Horvat, Portal crkve Sv. Marka u Zagrebu, Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, 22, izdanje Kaj, Zagreb 1978, v. bilješku na str. 19.

Češke i u doba kolektivnog rada portal pripisuje — kako će se kasnije vidjeti — Ivanu Parleru, za kojega se smatra da dolazi iz Njemačke. A u oba slučaja može se uzeti da majstori dolaze izvana i da kao udomaćeni dulje vremena djeluju u našoj sredini. Čemu onda govori: *za nas nije i ne može biti svejedno. Metropole kao što su npr. u istoj kulturnoj regiji Beč i Budim ne smeta da u njih dolaze majstori sa strane i da se u njima odvijala umjetnost povezana s radionicom praških Parlera, tada najjačom Bauhütte srednje Evrope. Zašto bi nas to moralo smetati i čemu od njih zazirati kad sve okolnosti sa samog spomenika govore njima u prilog, a historijski izvori ili im se ne protive, ili ih za razdoblje kad u nas najintenzivnije rade naprosto nema.*

ad 4.

Nastavljajući Buntakov rad N. Klaić je prikupila podatke za lapicide i parlere na Gradecu kraj Zagreba i izvršila analizu te izvorne građe za vremensko razdoblje od g. 1355. do 1468.

Što nam ona kaže?

U tim se historijskim izvorima navode parleri i Parleri. Autorica luči te pojmove i izlaže kako je služba nadglednika radionice parlera postala oznaka prezimena Parler, koje se za razliku od zanimanja piše velikim slovom. A kakav karakter imade ta historijska građa? Sama kaže, što je istina, da je suhoparna. Ona daje podatke da na Gradecu šestdesetih godina 14. stoljeća nema manje od osmorice lapicida; spominju im se imena; od njih osam trojica nose ime *Ivan* (p. 49). Zatim ona daje tumačenje da su lapicide u 14. stoljeću

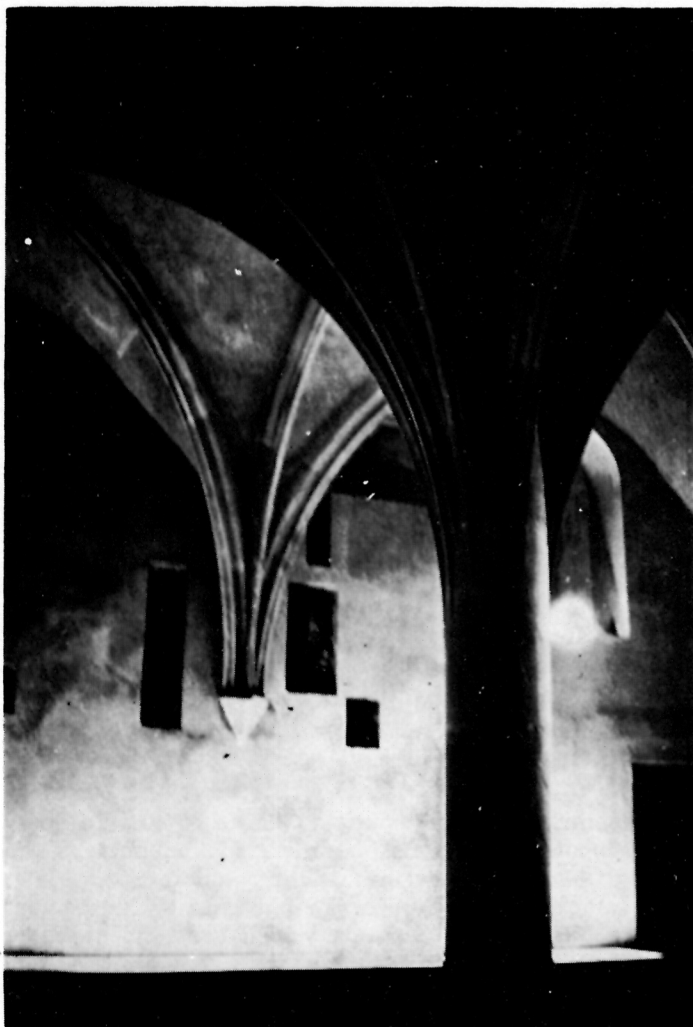
prije svega zidari, zatim tesari i klesari. Razlog tome nalazi se u nerazvijenosti građevinskog obrta (p. 50). No što sav taj korisno obavljen posao, u koji je za sređivanje i analizu podataka bio uložen velik trud, koristi kad stanemo pred sam spomenik? S podacima koje daje samo pisana građa ne može se riješiti ni vrijeme postanka portala, ni utjecaji na njemu, niti pitanje škole s kojom bi spomenik bio povezan. Prema tome to što se pri obradi portala *Sv. Marka* nisu uzimali historijski izvori samo je propust, a ne i pogreška, jer nesrećom slučajno očuvani pisani izvori ne mogu protumačiti fenomen tog portala u našoj sredini. A nezgodno bi bilo da se pisani podaci kose s postavkama koje proizlaze iz samog spomenika.

ad 5.

Među svima majstorima koje spominju historijski izvori N. Klaić izdvaja *Ivana parlera*. Moramo li zbog njega mijenjati atribuciju portala?

On se na Gradecu spominje od g. 1364. do 1377. Ostavlja se otvoreno pitanje kad je došao na Gradec. Drži se da je on nadglednik radionice koju je organizirao; pripisuje mu se ne samo portal nego i pregradnja *crkve sv. Marka*. Smatra se da je time ispravljena kriva slika o Parlerovoj radionici u *crkvi sv. Marka*, jer da to nije samo klesarska radionica u kojoj su se izrađivali kipovi za portal (p. 51). Prije svega tu treba naglasiti da kipove portala-kako je poznato — nisam proučavala same o sebi, nego upravo kao arhitektonsku plastiku koja je neodjeljiva cjelina s koncepcijom arhitekture portala, pa je prema tome djelo ne kiparske radionice, nego »Bauhütte«, za koju nemamo boljeg termina. Upravo takvo gledanje dovelo me do Praga kao ishodišta za takvo rješenje portala, kako ga vidimo na *crkvi sv. Marka*, za što nakon detaljno iznesenih argumenata ne treba ponovno iznositi nove dokaze. Tom prilikom, kad sam analizirala arhitektoniku portala, nisam govorila o arhitekturi same crkve. Osvrt na nju napisala sam drugom prilikom,¹² gdje iznosim uglavnom to da je crkva s romaničkim elementima iz sredine 13. st. uključena u današnju građevinu. Da su i kod pregradnje crkve bila korištena praška iskustva, na to upozoravaju stupovi kružne osnove u koje uviru atektonska, ničim podržavana rebra, (Sl. 5), što uspoređujem sa stupovima u kraljevskoj palači na Hradčanima, nastaloj oko g. 1400. (Sl. 6 i 7). Kako je pregradnja — jer je to tada bilo uobičajeno — dulje trajala, *Ivan parler*, kojeg nam predočuje N. Klaić, faktično je mogao raditi u ranijoj fazi na crkvi, a da je radio na crkvenom portalu, bilo bi moguće samo ako je bio povezan s praškim centrom, čemu u prilog govori niz stilskih osobina.

N. Klaić nije za to da na Gradecu rade majstori pod utjecajem praških Parlera, nego za *Ivana parlera* iz Njemačke. Koji je razlozi na to navode? Ona piše: »*Budući da iz drugih izvora znamo da se upravo u to vrijeme, tj. u drugoj polovici XIV. st., počelo nadglednika graditeljskih radionica u nekim gra-*



7 PRAG, kraljevska palača na Hradčanima (detalj)

dovima Njemačke nazivati *parlier*, nameće se sama od sebe misao da je i naš *Ivan* došao iz tih krajeva i donio sa sobom ne samo svoja shvaćanja nego i zahtjev da kao stručnjak majstor *parler* preuzme poslove oko pregrađivanja crkve *sv. Marka*«. A nije li to domišljane zbog nedostatnih izvora? Kao da je *Ivan* morao doći upravo iz Njemačke u isto vrijeme kad od pojma »*parler*« i praška grana dobiva prezime *Parler*.¹³ Osim toga, ostalo je potpuno otvoreno pitanje historičarima umjetnosti na koju bi se to radionicu trebao nadovezati *Ivanov* rad, što je nepoznanica. Zar uistinu mora jedno srednjovjekovno arhitektonsko-plastičko djelo imati svog autora u vrijeme kad je iz kompleksnog mehanizma unutar »*Bauhütte*« teško izdvojiti individualni udio, ukoliko se ne radi o jakoj umjetničkoj ličnosti. Tko je, dakle, *Ivan parler* kojega portal ima u detaljima srodnosti po drugim evropskim gradovima, što odaje stil spomenika?

N. Klaić piše: »*Dakle, novi rezultati do kojih smo došli, isključivo na osnovi sačuvane izvorne građe, ispravljaju domišljanja o neposrednom praškom utjecaju na*

¹² Osvrt na parlerijansku radionicu, o. c.

radionicu u Sv. Marku» (p. 46). Glavnu riječ imala je, dakle, dati izvorna građa, »koja je jedina nepogrešivi vodič u raspravljanju« (p. 52), a zapravo prema tim šturim izvorima niti sigurno znamo iz kojeg je kulturnog kruga došao, niti što je uradio.

ad 6.

Tko je posredovao da je Ivan parler došao na Gradec?

Tumačenje da praški Parleri posredovanjem kralja Sigismunda i biskupa Eberharda dolaze na rad u Zagreb, pa i na Gradec N. Klaić ne prihvaća. A o tom za katedralu svjedoče Eberhardovi grbovi i stil katedralne arhitektonske plastike, kao i stilski srodno djelo *portal Sv. Marka*. Čini se da ni heraldički dokazi nisu dovoljno uvjerljivi da bi se na temelju njih dalje rezoniralo. Ona otklanja dokaze bez uvjerljivih argumenata. Ne osvrćući se ni na sam *portal Sv. Marka*, a kamo li i na ostala srodna umjetnička ostvarenja, N. Klaić ostaje samo na pisanom slovu, koje ne daje, što se tiče samog spomenika o kojem je riječ, nikakvo sigurno uporište. Dok se takvom metodom radilo o pojmovima, ona dolazi do rezultata koji se mogu usvojiti, a čim metodu suhog slova primjenjuje na spomenik koji je tu pred našim očima, rezultati analize historijske građe ne vode pozitivnom cilju, jer sâm spomenik koji je izvor prvoga reda progovara drugim jezikom.

Nije npr. jasno zašto se bez ikakve stvarne osnove predlaže da je Ivanu parleru kod dolaska na Gradec kumovala Margareta (Ana), kćerka njemačkog cara Ludovika IV, iz bavarske porodice Wittelsbacha, koja je oko g. 1350. udala za slavenskog hercega Stjepana. Isto tako nije razumljivo kad N. Klaić piše: »Sve upućuje na to da je Ž. Jiroušek imao pravo kad je određivao stil Markova portala, dobro naslutivši da mu uzore treba tražiti u domovini Parlera«, jer Ž. Jiroušek je (bez historijskih izvora!) portal povezao s Gmündom i Augsburgom, a ne s Kölnom, gdje je — kako je opće po-

znato — domovina Parlera¹⁴, koje prezime on zapravo nigdje nije naveo.

ad 7.

Kad netko nema povjerenja u rezultate analize stilova i smatra tu metodu rada domišljanjem, dakako da tada može iznijeti mišljenje kako se oko te teme o kojoj je ovdje riječ »*raspravljanja vrte u začaranom krugu, iz kojega gotovo nema izlaza*« (p. 45). Tek kad to držimo na pameti, onda je moguće da možemo čitati začuđujuće mišljenje da se o razvitku srednjovjekovne slavonske umjetnosti doduše nije pisalo malo, no da ipak tridesetgodišnja historiografija nije zabilježila neki veliki napredak. A jedan od glavnih uzroka je put kojim historiografija od Lj. Karamana dalje ide. Objašnjenje je ovo: »*Način na koji on radi ... primorava ga često da dokaz zamijeni domišljanjem*« (p. 45). Stoje li te konstatacije, neka odgovore svi istraživači koji su često bez ikakvih historijskih vrela na području o kojem je riječ dolazili do tako značajnih rezultata da je upravo u posljednjih trideset godina slika razvoja umjetnosti s područja današnje sjeverne Hrvatske bitno dopunjena i izmijenjena, o čemu — nadamo se — ne treba uopće donositi dokaze. Ponavljam da je vrlo korisno historijskom građom provjeravati formalne elemente spomenika. Ali historijski izvori o spomenicima u većini slučajeva tako su oskudni da malo mogu pomoći pri morfološkim ispitivanjima i pri dataciji spomenika. Zato je nizu naših spomenika (kao i onima izvan naše zemlje) određeno njihovo značenje ne samo u našoj sredini nego i unutar evropskog prostora, mimo izvora, a na temelju savjesne i solidno obavljene analize stila. Drugi su prosudili da je iz tog razdoblja bilo usvojeno mišljenje da *portal Sv. Marka* na Gradecu treba povezati s praškim Parlerima. Uostalom treba uzeti u obzir ono: *saxa loquuntur*, samo to treba znati očitati. A kad netko bazira svoja izlaganja samo na slučajno sačuvanoj historijskoj pisanoj dokumentaciji, a da i ne pogleda spomenik o kojem je riječ, malo je vjerojatnosti da će doći do uvjerljivih rezultata.

¹³ Vidi Die Parler, o. c., p. 59.

¹⁴ O.c., p. 62.

Zusammenfassung

PRAGER PARLER AUF DEM ZAGREBER GRADEC: JA — ODER — NEIN?

Das Thema dieser Diskussion ist das gotische Portal der Pfarrkirche St. Markus auf dem Zagreber Gradec — der alten Oberstadt. In der Zeitschrift Peristil, Nr. 22, Zagreb 1979, ist ein Beitrag von Prof. Dr. Nada Klaić erschienen, zum Thema »Johannes lapicida parlerius ecclesie sancti Marci«. Sie behandelt darin die Markuskirche auf dem Zagreber Gradec und ihr Südportal, indem sie ihre Stellungnahme zu dieser Problematik darlegt, welche sich von derjenigen der Kunsthistoriker, die sich mit diesem Problem befasst hatten, wesentlich unterscheidet. Es ist ihr gelungen, historisches Quellenmaterial zu finden, welches sich auf Meister bezieht, die unter den Bezeichnungen »lapicida« und »parler« oder »parlerius« erwähnt werden. Sie analysierte diese historischen Angaben für den Zeitraum von 1355 bis 1468. Ihre besondere Aufmerksamkeit erregte Johannes parlerius, Leiter der Bauhütte auf dem Gradec (1364—1377), welchem sie den Umbau der Markuskirche und ihr Südportal zuschreibt, und nicht Meistern aus dem Kreise der Prager Parler. Seine Berufung nach Zagreb bringt sie in Zusammenhang mit Margaretha, der Frau des Herzogs Stephan. Es ist ihr Wunsch, mit diesem Beitrag zur Lösung des Problems der Entstehungszeit und künstlerischen Herkunft des Portals von St. Markus vom Standpunkt des Historikers beizutragen, indem sie sich ausschliesslich auf die spärlichen geschichtlichen Quellen stützt. Nach Meinung der Autorin ist die Frage nach den Meistern des Portals noch nicht beantwortet, da man die diesbezüglichen Ansichten der Kunsthistoriker nicht anerkennen kann, weil sie nicht auf historischen Quellen basieren, sondern nur Vermutungen sind.

Gerade die stilkritische Analyse, an deren Stichhaltigkeit N. Klaić zweifelt, hat jedoch in sehr vielen Fällen, wo die geschichtlichen Quellen keine genügenden Anhaltspunkte boten, um die künstlerische Herkunft eines Kunstwerkes zu klären, dazu beigetragen, zu argumentierten und überzeugenden Resultaten zu gelangen. Ž. Jiroušek hat als erster die Portalplastik von St. Markus mit der Plastik von Augsburg und Schwäbisch Gmünd in Verbindung gebracht. Dieser Meinung war auch Lj. Karaman. Er war jedoch der Ansicht, dass die Skulpturen des Portals aus der zweiten Hälfte des 14. Jhs. stammen, während das Portal selbst erst am Ende des 15. Jhs. entstand. A. Horvat kam jedoch

nach gründlicher Analyse des Portals und seiner Skulpturen zu dem Schluss, dass sie gleichzeitig um 1400 entstanden sind, und auch Komponenten des Stils der Parler aus Schwäbisch Gmünd aufweisen, dass aber eine Anzahl sehr charakteristischer fortschrittlicher Elemente darauf hinweist, dass das Portal im Verbindung mit der Bauhütte der Parler von Prag entstanden ist. Diese Resultate, welche sie vor zwanzig Jahren publizierte, und welche auf stilistischen Analysen und Vergleichen mit Werken der Parler in Prag beruhen, hat auch F. Buntak als richtig befunden. Ihm gelang es, historische Quellen aufzufinden, welche mit den Thesen von A. Horvat nicht im Gegensatz standen, sondern sie noch untermauerten.

Dass es sich tatsächlich um den Kreis der Prager Parler handelt wird auch von dem bekannten Fachmann für den Problembereich der Parler, Dr. E. Cevc, anerkannt, und im Ausland — unter anderen — sogar in der Tschechoslowakei selbst, schloss sich der beste Kenner dieser Problematik, Dr. A. Kotal, dieser Ansicht an. Im Katalog der grossen Parlerausstellung in Köln (1979) wies Dr. Cevc z.B. auf die Ähnlichkeit des Antlitzes vom Christus des Zagreber Portals mit den Königen Karl IV. und Wenzel IV. auf der Prager Karlsbrücke hin. A. Horvat verweist auf die Verwandtschaft der Pfeiler und Kreuzrippengewölbe ohne Konsolen in der Zagreber Markuskirche mit denjenigen im Königspalast auf dem Hradšchin, wo unter der Leitung der Bauhütte der Parler eine ähnliche Lösung gefunden wurde (um 1400). Augenfällige Verbindungen Zagreb — Prag bemerkt man auch an der Kathedrale in Zagreb.

Die spärlichen historischen Quellen, die nicht einmal einen Anhaltspunkt ergeben, nach welchem N. Klaić feststellen könnte, unter welchem Einfluss der erwähnte Meister Johannes parlerius gearbeitet hat, sind keine sichere Grundlage, um ohne stilkritische Analysen der Kirche und ihres Portals eine Lösung des Problems ihrer Entstehung und künstlerischen Herkunft finden zu können. Und gerade das Portal selbst, als Quelle ersten Ranges, hat N. Klaić bei ihren Ausführungen nicht in Betracht gezogen. Diese Unterlassung hat dann dazu geführt, dass sie sich von der seit langem von den Kunsthistorikern übereinstimmend vertretenen Lösung des Problems entfernt hat.